

גידות ישראל במתן תורה בהר סיני

א. פלפול לבאר מדוע משה לא נחשב קרוב של מרים

בסוף פרשתנו עוסקת התורה בענין הסגרת מרים שהצטרעה לאחר שדיברה לשון הרע באחיה הקטן הוא משה רבינו אדון הנביאים. והנה הגמרא בזבחים (קא-קב) דנה, מרים מי הסגירה? אם תאמר משה הסגירה, משה זר הוא, ואין זר רואה את הנגעים. וא"ת אהרן הסגירה, אהרן קרוב הוא, ואין קרוב רואה את הנגעים. אלא כבוד גדול חלק לה הקדוש ברוך הוא למרים באותה שעה, ואמר "אני כהן ואני מסגירה, אני חולטה ואני פוטרה!" ע"כ. ויש לשאול מדוע אמרה הגמרא לגבי אהרן שהוא קרוב, ואילו לגבי משה לא אמרה זאת אלא רק שהוא זר דהיינו שאינו כהן, ולכאף משמע שמשה לא נחשב קרוב של מרים. וצריך ביאור.

וכד הוינא טליא שמעתי בזה פלפול מחודד, בהקדם דלכאורה קשיא איפכא היאך נימא דאהרן קרוב הוא למרים, הרי במתן תורה ישראל באו בברית ויצאו מכלל בני נח לכלל עם ישראל להתחייב בכל המצוות ולקבל קדושת ישראל, והרי זה כאילו התגייירו, וכמבואר בגמרא יבמות (מו-): וכריתות (טו) שהיה בזה דין של גירות דבעינן טבילה ומילה וקבלת מצוות, ומעתה הרי ידוע בש"ס (יבמות כב. מח: סב. צו: ובכורות מז.) הך מילתא ד"גר שנתגיייר כקטן שנולד דמי", וכיון שנחשבים כולם כאילו נולדו מחדש, ממילא בטלה קורבתם זה לזה, וכדין כל גר שכבר אינו נחשב קרוב למשפחתו ואפילו גם הם יתגייירו (עין רמב"ם עדות פ"ג ה"ב דאפילו שני אחים תאומים שנתגייירו מעידין זה לזה, ועיין איסור"ב פ"ד ה"ב דלענין ערוה עכ"פ אסור בהן מדרבנן), ואמאי אמרינן דאהרן נחשב קרוב של מרים, הרי במתן תורה התגייירו וכאילו נולדו מחדש והתבטלה קרבתם.

ובאמת במשך חכמה (דברים ה כז) מבואר דאדרבא כל המקור של דין זה שגר שנתגיייר כקטן שנולד דמי הוא מהגירות שבמתן תורה, שהביא שם שהחתם סופר בחידושו לעבודה זרה (סד) כתב כי נתקשה כל ימיו מהיכן הוציאו חז"ל דין זה (ועיין בפחד יצחק סוכות מאמר ב מקור נפלא ע"פ תוספות חגיגה ט: ז"ה בר), והשיב המש"ח על כך שהדבר פשוט שיצא להם דמסתמא היה ליוצאי מצרים נשים הרבה שהיו מאותן שאין בני נח מוזהרין עליהן, ועמרם יוכיח שגדול הדור היה ונשא דודתו, ועל מה שכתוב (במדבר יא י) "וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת הָעָם בֹּכֶה לְמִשְׁפָּחָתָיו" דרשו בגמרא (יומא עה.) דהיינו על עסקי משפחותיו שנאסרו להם לשכב אצלם, הרי שהיו רגילים לישא קרובותיהם, ובכל זאת חזינא דאמר רחמנא אחר מתן תורה "שובו לכם לאהליכם" ואין אהלו אלא אשתו (מועד קטן ז:), והלא אלו שנשא קרובותיהם צריכים לפרוש מהם, אלא על כרחך דגר שנתגיייר כקטן שנולד דמי.

אולם מצינו למהר"ל בגור אריה (בראשית מו י) שרוח אחרת עמו, שהביא לפרש מה שמצאנו שיעקב נשא שתי אחיות ועמרם נשא דודתו ויהודה היה מייבם את כלתו, דאע"ג שהם היו שומרים את התורה והרי מן התורה זה אסור, היינו טעמא דקודם מתן תורה היו צריכים לקבל עליהם את התורה רק כגרים שנתגייירו, ולפיכך היו כקטן שנולד וממילא אם באנו לאסור להם עריות האסורות לישראל הרי אינן נחשבות להם עריות כיון שכלפי דין ישראל הם נחשבים כאילו נולדו מחדש וליכא אחוה ביניהם (וצ"ב הא עריות אלו בדין ישראל נמי אסורים, שהרי אין זה דין בישראל שמוכרח להיחשב כקטן שנולד אלא זה רק כאן במציאות מפני שצריכים גירות, ומנא ליה לדון כאילו הדבר נעשה). וכתב להקשות דאם כן יהיו

יוצאי מצרים מותרים בקרוביהם, דהא קיבלו עליהם את התורה ולא נולדו בחיוב אלא הוּו כגרים, וכתב שאין זו קושיא, כיון שהם הוכרחו לקבל, דהא כפה עליהם הר כגיגית (רש"י שמות יט יז), ולא אמרינן בזה דהוי כקטן שנולד, שזה נאמר דוקא במי שנתגיייר מעצמו, משא"כ בישראל שהיו מחוייבים להתגיייר.

ומעתה לפי יסוד המהר"ל שבגירות בכפייה לא אמרינן דגר שהתגיייר כקטן שנולד דמי, יש ליישב באופן נפלא אמאי אהרן חשיב קרוב של מרים ואילו משה לא חשיב לה קרוב. שהרי כאמור הגירות שבכפייה שהייתה במעמד הר סיני היא מה שכהן עליהם ההר גיגית, איכו השתא כל זה מכוון כלפי כל ישראל ובכללם אהרן הכהן שהיו במתן תורה תחת ההר, משא"כ לגבי משה רבינו כתיב (שמות יט כ) "וַיֵּרָד ה' עַל הַר סִינַי אֶל רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא ה' לְמֹשֶׁה אֶל רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה, וכן כתיב (שם כ יח) "וַיַּעֲמֵד הָעָם מִרְחֹק וּמֹשֶׁה נָגַשׁ אֶל הָעָרְפֶּל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים", ואע"ג דכתיב (שם יט כד) "וַיַּעֲלֵת אֶתָּה וְאֶהְרֹן עִמָּךְ", הא כתב שם רש"י אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו וכו' עיי"ש. ואם כן נוכל לומר שמשה רבינו היה מעל ההר ולא כפה עליו ההר כגיגית, ויוצא שגירותו בהר סיני לא הייתה בכפייה, וממילא נאמר עליו שהוא כקטן שנולד ותו אינו קרוב של מרים, משא"כ אהרן שאף עליו כפה הר כגיגית ובו ליכא דין ליהוי כקטן שנולד כיון שגירותו בכפייה הייתה.

ב. דחיית המהלך ע"פ בירור וביאור הגירות שבמתן תורה

אולם קושטא דמילתא נראה שהדברים נאים בתור מעשה חידודים לשמח הלבבות אך אין בהם מן הישוב, שהרי בעיקר הדבר צריך ביאור מה הסברא לומר שגירות בכפייה לא אמרינן בה דהוי כתינוק שנולד, ולכאורה איפכא מסתברא, שאם זו גירות מוכרחת ומחויבת עד כדי כפייה, א"כ אין לך חלות חזקה יותר מזו. ובאמת שהביאור לכך רשום בתוך דברי מהר"ל גופיה, אך נסביר הדבר בתוספת נופך, בהקדם דברי המדרש (ילקוט שמעוני במדבר רמז תרפד) שבשעה שקיבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם בהן מה ראו להתקרב יותר מן האומות, סתם הקב"ה פיהן ואמר להן הביאו לי ספר יוחסין שלכם, עיי"ש. וצריך ביאור מה תשובה יש בזה לטענתם, ומאי שיאטיה זה לזה. ומאידך יש לתמוה, מה טענת האומות, הרי ישראל אמרו נעשה ונשמע, משא"כ שאר אומות מעיקרא לא רצו לקבל את התורה, ואם כן אינהו דאזקו אנפשייהו.

ובאמת במדרש תנחומא (פרשת שופטים סימן ג) מובא שלעתיד לבוא האומות יטענו כלפי הקב"ה: כלום כְּפִיתָ הָהָר עֲלֵינוּ כְּגִיגִית כְּשֶׁם שְׁעִשִׁית לְיִשְׂרָאֵל, שנאמר (שמות יט יז) "רִיתִיצְבוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר" ואמרת להם "אם תקבלו את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתם", שאילולי כן לא קיבלוהו. והקב"ה משיבם והלא ישראל אמרו מתחילה נעשה ונשמע. ובגמרא עבודה זרה (ב:) מובא כיצא בזה בטענת אומות העולם, אלא ששם כתוב שהקב"ה עונה להם שהראשונות ישמיענו שהרי שבע מצוות שקיבלתם לא קיימתם ואיך תבקשו מצוות חדשות, עיי"ש. וצריך לבאר מכלול תשובות אלו הנזכרות, מה טיבם והיאך יתקיימו יחדיו.

ואמנם על עצם הדבר שהקב"ה כפה על ישראל ההר כגיגית, יש לתמוה אמאי הוצרכו לכפיה, הלא כבר הקדימו נעשה לנשמע ברצון לבבם. וכבר עמדו על

נעשה ונשמע, והיינו שזה היה הביטוי הכי חזק לשטרי יוחסין, דבלעדיו היה אפשר לומר דהנך שטרי הוה שטר ושוברו בתוכו, וכטענת המקטרגים (מדרש שוחר טוב תהלים מזמור טו אות ה, עיין אלשיך שמות ב כה ושם ג ב) אחר יציאת מצרים הללו עובדי ע"ז וכו'. אך אחר ההכנה רבתי שעשו, הגיעו למצב של קיום שטר היוחסין. וכמו כן כמובא בגמרא עבודה זרה אומר הקב"ה לאומות שבע מצות שקיבלתם לא קיימתם, והיינו שישאל לא רק שבעת המצוות שישאלוהו, אלא גם מעיקר הגם שלא קיבלו תורה, מ"מ לא פרקו מעליהם עול שבע מצוות בני נח, ולכן יהיה חכימא לחכימין להוסיף להם עוד מצוות לזכותם בזה ובבא. וזהו החוט המשולש, שישאל יש להם שטרי יוחסין וגם שמרו על המצוות שכבר קיבלו וגם כעת נענו ברצון ואמרו על התורה נעשה ונשמע, ואיצטמיד חצבא.

וכעת מובן מה שחילק המהר"ל שבגירות בכפייה לא הוה כקטן שנולד, וכלשונו שודאי מי שנתגיייר מעצמו, כגון גוי, כיון דלא היה צריך להתגיייר והוא מגייר עצמו הוה בריה אחרת לגמרי, משא"כ ישראל שיצאו ממצרים והיו מחויבים לקבל את התורה, והיינו שעצם זה ששייך לגיירם בכפייה הרי זה מורה שמעיקר האדם שייכים בזה, ואם כן אין זה כגוי דמעיקרא בהמה והשתא האדם השלם אשר לפיכך נחשב הוא כאילו תינוק שנולד מחדש, אלא הם כמי שממתיין לתקונם שחוזר הוא לשורשו הנכון, כי המה בני אברהם יצחק ויעקב אשר מיועדים לכך, ורק דבעי הסרת המעכבים ותוספת קדושה כדי להשתלם בקבלת התורה, ולפיכך בגירותם נשאר דינם כמקודם.

והשתא דאתינא להכי, נפל בפיתא הך מילתא דאמינא שמשה רבינו חשיב כתינוק שנולד משום שלא הייתה גירותו בכפייה. שהרי כפי שהתבאר מה שגירות בכפייה אין בה דין להיחשב כקטן שנולד, אין הכפייה "סיבה" לכך, אלא היא "סימן" לדבר, שאם גיירוהו בכפייה על כרחך ששורשו טוב ומעיקרא מוכן הוא לכך ומשום הכי אינו כקטן שנולד, אשר לפי זה ודאי שאין מוכשר לקבלת התורה כמשה רבינו, אשר כבר כשנולד התמלא כל הבית התורה ואיהו נעשה מוסר התורה מקודשא בריך הוא לישראל, ואם כן פשוט שאי אפשר לומר שבגירותו של משה רבינו היה דין של גר שנתגיייר כקטן שנולד דמי, אלא מוכרח שהגם שלא היה עליו כפיית ההר כגגית בכל זאת הרי הוא בכלל דין גירות ישראל דלא אמרינן בה כקטן שנולד דמי.

וכזאת ראיתי שרבינו הש"ב שמעתתא בהקדמתו (אות ט) כתב, שלדברות מהר"ל תתיישב קו' התוס' (יבמות סב. ד"ה דכתיב) מדוע דיברו אהרן ומרים במשה רק אחר קברות התאווה ולא מיד כשפירש מאשתו, משום דקודם היו סוברים דגר שנתגיייר כקטן שנולד וצריך לקיים פריה ורביה אף שהיו לו בנים מקודם וא"כ ודאי לא ביטל משה המצוה מדעתו, אולם אחרי רואם בקברות התאווה שנאסרו להם עריות, וזה מטעם שבגירות בכפייה לא הוה כקטן שנולד, א"כ כבר קיים משה פו"ר בבניו הראשונים, ומצאו פתח לחשדו שמדעתו פירש כיון שאינו מבטל מצוה בזה, עיי"ש. ומרנא הגרשז"א בהליכות שלמה (חג השבועות הע' 53) כתב לתמוה על כך, הרי מרע"ה ודאי לא הוצרך לכפיה אלא קיבל התורה באהבה ורצון, וא"כ איהו גופיה ודאי כקטן שנולד דמי. אולם השיב שהביאור בזה פשוט, דעיקר סברת מהר"ל הוא, דכיון דחזינן שגם בלא הסכמת ישראל ורצונם חלה גירותם הרי זה מוכיח שאין הגירות לדידהו מציאות חדשה אלא מוכנים הם לכך מעצם בריאתם, ולכן כפו רק אותם ולא שאר אומה ולשון, מפני שהם ואורייתא חד אינון ורק הוצרכו לעבור צירוף וזיקוק בכור הברזל של מצרים כדי להיות ראויים לכך בפועל, ולכן לאו כקטנים שנולדו דמי, וכיון שכן כ"ש וק"ו דמשה רבנו עצמו ודאי לאו כקטן שנולד אע"ג דבפועל לא הוזקק לכפיה, ודפח"ח.

ג. ישוב הגמרא בזבחים בדרך הפשט

והשתא הדרא קושיא לדוכתא, אמאי אמרה הגמרא בזבחים על משה שהוא זר ולא אמרה שהוא קרוב. אך קושטא קאי שכבר עמד בזה אדוננו מהרש"א וכתב כי במשה נמי הוה מצי למימר קרוב הוא ואין קרוב רואה וכו' אלא דהאמת קאמר דזר הוא. והיינו שהגמרא התחילה לומר במשה את הדחייה ששייכת בו בלבד שהוא זר ולא כהן, ואח"כ הוסיפה שגם לגבי אהרן שהוא כהן אכתי הוא קרוב, ואה"נ השתא גם לגבי משה אפשר לומר כן. ובאמת המעיין יראה שהדבר מכון בפשט הגמרא שם, שקודם לכן דנה האם משה נחשב זר או לא, וא"כ מובן פשוט שהביאה שמשה הוא זר. ואמנם אי משום הכי לא איריא, שהרי זהו לשון הברייתא שהובאה בגמרא ולא לשון הגמרא (והברייתא הרי לא דנה בדינו של משה), אכן יתכן שהגמרא ניסחה לשון הברייתא כדי שיתדר לשק"ט וצ"ע אם אפשר לומר כן. ועכ"פ עצם תירוץ מהרש"א נכון ופשוט הוא לעצמו.

כך במדרש תנחומא (ריש פרשת נח), ותירצו שהיתה הכפייה על תורה שבע"פ, שיש בה דקדוקי מצות קלות וחמורות, שאין לומד אותה אלא מי שאוהב את הקב"ה בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו, עיי"ש דברים נפלאים. והתוספות (שבת פח.) תירצו דשמא יהיו חוזרים כשיראו האש הגדולה שיצאתה נשמתן. ומהר"ל (נצח ישראל פרק יא) כתב שאין דעתו נוחה בתירוצם, שהרי כל זכות ישראל היא מכח מה שאמרו 'נעשה ונשמע', וחם ושלום שהיו חוזרים מדבר זה. ולכן ביאר, שענין הכפייה היא כדי להגדיר את מהות החיבור שבין ישראל לתורה, שלא היה זה דבר ששייך בו אפשרות אחרת, אלא הוא חיבור מוכרח, ולכן הגם שקיבלוהו מרצון, צריך שתהיה כאן גם נתינה בכפייה, ואז זה כעין מה שכתוב אצל אונס (דברים כב כט) "ולו תהיה לאשה ולא יוכל לשלחה", עיי"ש.

ולפי התוספות יש מקום להבין טענת האומות, שהרי היה חשש שישראל יחזרו בהם והקב"ה עוזם וא"כ היה לו לכפות גם על האומות. ואף אם נקבל טענת מהר"ל שלא היה מקום לחשוש שיחזרו בהם במעמד הר סיני גופא, מכל מקום אפשר שלולי הכפייה היו נשמטים אט אט מהמצוות עד שלא היה נשאר מזה כלום, וכעין הא דאמרו בירושלמי (ברכות פ"ט ה"ה וסוטה פ"ה ה"ה) עשה מאהבה ועשה מיראה, עשה מאהבה שאם באת לשנוא דע כי אתה אוהב ואין אוהב שונא, עשה מיראה שאם באת לבעט דע שאתה ירא ואין ירא מבעט. ולכן אע"פ שישראל קיבלו מתחילה את התורה ברצונם ואמרו נעשה ונשמע, בכל זאת הייתה איזו חלקית טענה לאומות העולם מצד הכפייה שלאחר מכן, ועל כך השיבם הקב"ה שיביאו שטרי יוחסין וגם שהם כבר פרקו מעליהם אפילו שבע מצוות שהצטוו, וכפי שנבאר לפנינו מה התשובה בזה.

[ובמאמר המוסגר ראוי לציין בענין היראה והאהבה במתן תורה, מה ששמעתי מפי מורי ורבי הג"ר יצחק אייזיק ויינברג שליט"א (מלפנים ר"מ ביישיבת זוהר התורה ואח"כ מראשי ישיבת מאור יצחק חמד וכעת גם ראש ישיבת ברכת שמואל), שמצאנו במה שישראל ביקשו ממשה רבינו (דברים ה כד) "וְאַתָּה תִּדְבֹּר אֵלֵינוּ" שפירש רש"י: התשתם את כחי כנקבה שנצטערת עלים ורפיתם את ידי, כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליי מאהבה, וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני. ויש לתמוה, שמאידך מצאנו שהקב"ה אומר על כך (דברים ה כו) "מִי יִתֵּן יָמָי לִבָּבָם זֶה לָהֶם לִירְאָה אֲתִי כָּל הַיָּמִים" וכו', אלמא דהוי יראה מעולה ומשובחת (ועיי"ה ט בתוספתא ב"ק פ"ז ה"ט ולמשגיח הג"ר ראובן לוכיטר נר"ו ב'התבוננות בחינוך' עמ' 36). אלא מבואר כאן, דאמנם הייתה זו יראה בדרגה עליונה, אך אעפ"כ הייתה כאן טענה, שהיה להם להתגבר על יראה זו, מכח האהבה העצומה להקב"ה, כי מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, ומזה שנשארו במצב של היראה הוכח שהיה חסר להם באהבה, ודוק"ה].

וביאורו של דבר בתשובת הביאו שטרי יוחסין' ובעצם הענין של גירות בכפייה, הוא (כמש"כ הפחד יצחק בחלק שבועות מאמר כ ובאגרות וכתבים אגרת יב אות א, וע"כ בחלק הפסח מאמר כג אות א) ע"פ מה שייסד לנו רבינו הרמב"ם בהל' גירושין (פ"ב ה"כ) בדין כפייה בגט דמהני כשזה נעשה על ידי ישראל אף דלא מהני כשזה נעשה ע"י גויים, שאין אומרים אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחויב מן התורה לעשותו כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן, אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו, אין זה אנוס ממנו אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה, לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר 'רצעה אני' כבר גרש לרצונו. עכ"ל הזהב של הרמב"ם.

אמור מעתה, ענין הכפייה אינו להביא את האדם למקום חדש שמעולם לא היה בו, אלא אדרבא מטרת הכפייה היא להסיר ממנו המעכבים ולהחזירו לשורשו. וזה מה שמשיב הקב"ה לטענת האומות מדוע לא כפה עליהם הר כגיגית, הביאו שטרי יוחסין, היינו שלישאל יש שטר יוחסין ושורשם מקודש ורצונם הפנימי לעשות רצון קונם, ולפיכך שייך לכפותם כדי להסיר המעכבים ולגלות את רצונם הפנימי, אבל אתם שאין לכם שטרי יוחסין, מה יהיה לכפות אתכם לקבל את התורה, הרי אונסא לאו כעביד אלא חשיב כאילו המאנס הוא זה שעושה הדבר, ולפיכך לא היה שום ענין לכפות עליכם את קבלת התורה, שזה לא יחשב שאתם קיבלתם, ועוד שלאחר מכן תפרקו עול אדונכם מעליכם, ושפיר השארתי אתכם מעורטלים מהזכייה בתורה הקדושה.

ושתי התשובות הנוספות שמצאנו בזה הרי הם משלימים הענין ומורים על מעלת ישראל, שהתנחומא כתב שהקב"ה משיבם ישראל אמרו מתחילה

וידידי הגאון המובהק רבי עמיאל ארבה שליט"א, כתב לי שבפשוטו יש לומר, שזרות היא פסול בעצם, מפאת שאינו כהן, משא"כ פסול קורבה, שהוא נקודתי למקרה זה. וא"כ אי"ז כמהרש"א דהוה מצי למימר הכי, אלא האמת קאמר ואדרבא בדקדוק נקטינן הכי. וכתב ליישב עוד, דאי אמרינן שהוא קרוב, הו"א דלתא דדין כהונה דשבעת ימי המילואים הוה ביה, ובעלמא יכול לראות נגעים, ועל כן קמ"ל דלאו הכי (ואף למ"ד שמושה כהן הוה, כתב מהרש"א דלגבי נגעים מיהת זר מקרי כיון ד"אהרן ובניו" כתיב ביה) עוד יצא לדון אעיקרא דמילתא, אם שייך איסור קורבה בזר, שמאחר ולא הצטווה בדיני כהונה, לא נצטווה על קורבה, וכעין שכתב התוספות בקידושין (לו:) בד"ה חיסור בגדים בנשים עיי"ש, אך מדברי מהרש"א הנזכרים מבואר דפשיטא ליה דאף בזר שייך איסור קורבה, וצ"ב. ועוד יל"ד מדין איסור חל על איסור, אך בזה אפשר שיחול מדין כולל, ודו"ק כי קיצרתי.

ד. בירור האם נאסרו במתן תורה בנשותיהם שהיו קרובותיהם

והנה איך שיהיה (כלומר אף אי נימא שמושה לא חשיב קרוב) מפורש בגמרא שלאחר מתן תורה היה אהרן נחשב קרוב למרים, והעיר ידידי הרה"ג יעקב אדרי שליט"א שכתוב כאן דלא כהמש"ח שנקט שבמעמד הר סיני חשיבא גירותם כלידה מחדש ואינם קרובים זה לזה, וצ"ע. ובאמת פשוט הענין של "בוכה למשפחותיו" אינה כפירוש המש"ח שבכו על גוף האיסור מכאן ולהבא אע"פ שאלו שכבר נשואות להם לא נאסרו, אלא הפירוש שאכן בכו על מה שהיו צריכים להיפרד מנשותיהם שהיו קרובותיהם. ושוב האירני מורנו ורבנו הג"ר שלמה יצחק בלי שליט"א, דהכי מוכח לשון הגמרא (הנ"ל ביומא) "שנאסרו להם לשכב אצלם" דהיינו שהיו צריכים לפרוש מנשותיהם, שאם הכוונה לנשים פנויות שמכאן ואילך אסור להתחתן איתם, לא היו משתמשים בלשון זו של שכיבה, אלא בלשון צחה של איסור חתנות.

ובאמת הדבר מפורש בדעת זקנים מבעלי התוספות בפרשתנו (במדבר יא כז) ששם כתבו, אלדד ומידד אחי משה היו כי כשנתנה תורה ונאסרו על העריות פרשו כולם שנאמר 'וישמע משה את העם בכה למשפחותיו' ודרשין על עסקי משפחותיו, וגם עמרם אבי משה פירש מיוכבד שהייתה אשתו ונשא אשה אחרת והוליד ממנה אלדד ומידד וכו'. הא קמן דאיירי על גירוש נשותיהם הקיימות, וכפי שכבר הקשו מרנן הגר"ח קנייבסקי זצ"ל (אגרות וכתבים סי' סב) ורעהו הגר"מ שטרנבוך שליט"א (תשו"נ ח"ז סי' רלח) על המש"ח, ושוב ראיתי מה שהוסיף להקשות הגאון המקובל הרב דברי יעקב עדס (בעניני הלכה ח"ג שער יג ענין ד) עיי"ש אריכות דברים נפלאה.

[אחר זמ"ר ראיתי באבן יהושע' (הנדפס ב'אסיפת גליונות' בהעלותך תשפ"ד עמ' כג) שכתב לבאר בזה את השייכות בין תלונה זו של "בוכה למשפחותיו" לתלונתם על המן (שנכתבו סמוכות זו לזו). דיתכן שהיו אנשים שהיה קשה להם לגרש בבת אחת את נשותיהם ולפרק את משפחותיהם, ולכן הניחום בביתם בלא לדור עמהם, אולם המן עמד להם לרועץ בזה, דהא קיימא לן (יבמות מט:) שאין קידושין תופסין בעריות, ומב' שם ברש"י (ד"ה דהא תפסי) שאפ"ל אם היה לו בה קידושין ואח"כ נאסרה עליו פקעו הקידושין, נמצא שכל אשה שהיתה אסורה לבעלה אזי מאותה שעה ואילך שנצטוו על העריות לא היתה נחשבת לאשתו ולא היה המן שלה יורד בבית בעלה אלא בבית אביה (עיי"ה בגמ' יומא עה), ואפ"ל לדעת התוס' שם (ד"ה סוטה) דפליגי וסברי דאשה שקידשה בהיתר ואח"כ נאסרה אין קידושיה הראשונים פוקעים, מ"מ כיון שנאסרה על בעלה אין בעלה חייב במזונותיה (וכמב' בגמ' יבמות פה. דאפי' שניות לעריות אין בעלה חייב במזונותיה דהא בעמוד והוצא קא), וממילא לא ירד לה מן בבית בעלה כיון שאינה ניזונית משלו, ומחמת זה נתפרסם הדבר שלא רצו עדיין להפרישם מביתם ובלית ברירה היו כולם מוכרחים להפריש נשותיהן ולגרשן, ולכן נתרעמו על זה יחד עם התרעומת על המן].

ובעודי מכתב ועולה תוך כדי עיון בדברי חכם יעקב עדס אנוכי הרואה לו (שם עמ' קפה-קפו) שהביא שהעירוהו בקושיא מהגמרא דידן שמפורש בה שאהרון נחשב קרוב של מרים, וכתב שאולי יש לדחות בדוחק ליישב דעת המש"ח, דכיוון דבעינן כהונה לראיית נגעים ושורש כהונת אהרן הוא בירושת הכהונה מאבותיו ומעלה, ואם כן בהכרח להשתמש בזה לקורבה אף אם היה בזה דין גר שנתגייר, וכיוון שכך ממילא לפי צד זה נחשב קרוב של מרים אחותו דשמא אי אפשר להפריד הלכות אלו זו מזו. עכ"ד. ואמנם סיים שזה דוחק, אבל עכ"פ מהלך נפלא זה יש בו השלמה לתירוץ מהרש"א, שהגמרא לא הזכירה בתחילה 'קרוב', אלא רק מה שהיה לו הכרח, והכי פירושה, משה מעיקרא זר הוא ואינו

רואה נגעים, ואהרן אי תימא דאינו זר כמו משה אלא הוא נחשב כהן, הרי ע"כ שלענין זה נחשב הוא 'קרוב' ואיך הסגיר את מרים קרובתו.

ה. תוספת העמקה בגדר גירות ישראל ומשה בסיני

וקושר כי בהיותי עוסק בסוגיא זו עלה בדעתי לומר ביאור אחר בטעמא דליכא דין תינוק שנולד בגירות דמתן תורה, וכאשר דימתי ראיתי כן להגר"י עדס (שם בעמ' קצג), שבמתן תורה נתגיירו כל עם ישראל בבת אחת ביחד כאיש אחד בלב אחד, וכל ענין גר שנתגייר כקטן שנולד הוא שעל ידי הגירות נעשה פירוד בינו לבין האחרים, וזה לא שייך במתן תורה. ואע"פ שאם התגיירו שני אחים ביחד בכל זאת יש לכל אחד כלפי אחיו דין של כקטן שנולד, אכתי יש חילוק בזה, שהגירות של עם ישראל במתן תורה יש לה שם גירות אחת לכללות האומה וא"כ אין כאן דבר המפריד בקשר ביניהם, משא"כ בשני גויים קרובי משפחה שמתגיירים בשעה אחת הגם שהוא באותה שעה אבל הם שני שמות גירות נפרדים, ולכן נעשה בכל אחד מהם דבר המפריד ומייחדו מכל מה שקשור היה אליו. [וכל זה בדברים שבינו לקרוביו, אבל כלפי עצמו במצבו הקודם שפיר י"ל שנחשב כקטן שנולד, ואכמ"ל].

ולאור דברים אלו בינתי השתא למימר מילתא חדתא ליתובא דעתן מהאי קושיא גבי משה רבינו שלא אמרה עליו הגמרא דהוי קרוב, דיש לומר שאכן כלל ישראל קיבלו נשמה חדשה במתן תורה במעמד הר סיני, וזו היא הגירות שהייתה לכללות האומה, ומשום הכי נשארו קרובים זה לזה. אבל משה רבינו עלה כבר ארבעים יום קודם לקבל את התורה, והרי הוא עצמו היה מוסר התורה במעמד הר סיני, ועל כרחך שכבר קיבל נשמה זו לפניו, ואם כן נחשב שהתגייר בנפרד מהם, ומשום הכי משה רבינו כלפי שאר ישראל הרי הוא כתינוק שנולד. ומיושב בחזרה עיקר קושיין בגמרא אמאי אמרינן משה זר ולא אמרינן שהוא קרוב, כי אכן דוקא משה אינו קרוב למשפחתו שקודם קבלת התורה ידידיה, כיון שהתגייר בנפרד מהם, אבל אהרן שהתגייר יחד עם מרים במתן תורה, הרי הוא נשאר בדינו שעד עתה שהוא קרוב שלה ולא נפרד ממנה.

אולם יש לפקפק בזה, דמלבד עצם קושי החידוש להבדיל בין משה לשאר ישראל, יל"ה"ק דמסתברא שכל הגירות והנשמה שקיבלו במתן תורה לא שייך שהיא תהיה סיבה להפריד בין ישראל למשה רבינו, שהרי אדרבא משה רבינו כולל כל נשמת ישראל (תיקו"ז דף קיד), וא"כ הנשמה שקיבלו יחד כאומה שלימה זוהי נשמת משה רבינו, ואדרבא נתדבק בו יותר ויותר, ובפרט שיחד עם קבלת הנשמה החדשה וחלות הקדושה קיבלו תורה מפי משה רבינו. זאת ועוד שראיתי לדברי יעקב בהמשך דבריו שם שהוסיף לבאר הענין שגירות כלל ישראל אינה כתינוק שנולד, שזה משום שכל בחירתם לעם ישראל היא מפני היותם בני אברהם יצחק ויעקב, ובהכרח שהנשמות החדשות שניתנו בהם במתן תורה היו משורש האבות, וא"כ אדרבא התקרבו זה לזה, עיי"ש. ואם כן כך צ"ל גם כלפי משה אף לולי הענין שהוא גופיה כולל כל נשמות ישראל. והבן.

וידידי הגאון המובהק רבי עמיאל ארבה שליט"א כתב לי שיש לבאר כאן שני דרכים, חדא, שהגם שבבני משפחה המתגיירים יחד שייך שיהיו כקטן שנולד הואיל ונפרדו מאומתם ונוספו על העם היהודי, דאף שעשו מעשה עקירה מאומתם 'חד' מ"מ נעתקו ממצבם הראשון, מ"מ בגירות דמתן תורה לא נעקרו להסתפח לעם אחר, אלא ייחוס כל האומה כאחת התעלה והשתנה ממצבו הראשון, ומשו"ה לא חשיבי כקטן שנולד. ולפי"ז שפיר שאני משה שהתעלה מהם ארבעים יום קודם. שנית יש לבאר, שבמת"ת באה מהותם לידי בירור, אך אין בזה מהות "עקירה" מאומה מסוימת אלא גמר בירור שבו התגלה כי עקורים הם מאומות העולם. ולביאור זה לא נראה לחלק בין משה לכלל ישראל. והבן.

[ואולם אילו תפסינן כאחד מהמהלכים הנזכרים לחלק בין משה רבינו לכלל ישראל, היה ניחא לן לשון הכתוב אחר שירת הים (שמות טו כ) וַתִּקַּח מִרְיָם הַנִּבְיָאָה אֲחֻת אֶהֱרֹן אֶת הַתֵּף בַּיָּדָהּ וכו', ותימה אמאי לא נזכרה בתור אחות משה ובפרט בשעה זו שקרע את הים לעיני כל העולם. ולהאמור שאצל משה אמרינן כתינוק שנולד לכאורה ניחא. אכן זה אינו, דהא קיימינן קודם מתן תורה, ודוחק להמציא שכבר קודם לכן חלה גירות במשה רבינו שהיא הפקיעתו מאחור. ובלא"ה בעיקר השאלה כאן במאי דכתיב 'אחות מרים', כבר עמדו בזה בגמרא (מגילה יד. וסוטה יב:) וכי אחות אהרן ולא אחות משה? והשיבו שהכתוב מלמד שהתנבאה כשהיא אחות אהרן ואומרת עתידה אמי שתלך בן שמושיע את ישראל וכו', ויוצא דאדרבא דוקא בשעה כזו ייחסו גדולתה למה שהתנבאה על משה מושיען של ישראל וזה נרמז במה שייחסוה לאהרן. ועיין במדרש אגדה

(בשלח פרק טו סימן כ) שכתב בנוסח שונה, שכל זמן שהיתה אחות אהרן בלבד היתה נביאה, וכשנולד משה ניטלה ממנה וניתנה למשה. וע"ע בשכ"ל טוב (שם) שאדרבא איירינן כאן בשבחו של אהרן שלפי שנתן נפשו עליה, שנאמר בפרשתנו (במדבר יב יא) "בִּי אֲדֹנָי אֵל נָא תֵּשֶׁת עֲלֵינוּ חֲטָאת" נקראת על שמו.

1. בירור המקראות והתלמוד בענין אחות משה ואהרן

והנה ידוע הך מליצה בפי אינשי על דוגמת בחור ישיבה שאינו יודע מימינו ומשמאלו בתורה שבכתב, ומה שהוא יודע שמשה ואהרן אחים זה על פי הקצות החושן (ריש סימן סח), והיינו דהתם הביא מהמרדכי (גיטין ס' שכד) בשם 'ספר החכמה' שמשה ואהרן פסילי לעדות יחד אע"ג שהם נאמנים מצד עצמם והיינו משום דהוי גזירת הכתוב, עיי"ש. ואולם לפמשנ"ת אכן דבר גדול אמר אותו "ישיבוחר", דבאמת מצד קראי ליכא הוכחה כלל דלדינא משה ואהרן נחשבים אחים, שיש לומר שלאחר מת"ת הרי הם כתינוקות שנולדו מחדש ובטלה קורבתם, ומש"ה בעינן להמובא בקצוה"ח דנחשבים אחרים ופסילי לעדות. ואמנם המש"ח גופיה יאמר שבאמת כשרים לעדות זע"ז, והפוסקים נקטו רק כדוגמא בעלמא אילו היה להם דין אחים (ודוחק, דהא משמע שכתבו כן למעשה) או שהכוונה במצבם קודם מת"ת (ודוחק, דהא אז לא היה דינם כישראל, ובגויים קרובים כשרים לעדות), או דאח"כ נוקט המש"ח דלא כמה שהביא הקצוה"ח.

אלא שיש להעיר דקשיא מלשון התורה גופא, דאמנם ממה שכתוב במצרים (שמות 2 א-ב) שאמר ה' למשה "וְאַהֲרֹן אֲחִיךָ יִהְיֶה נָבִיאָךְ" וכן "וְאַהֲרֹן אֲחִיךָ יִדְבֹר אֶל פְּרֹעֹה", לק"מ דהא התם איירי קודם מת"ת, אך הרי מצאנו פסוק נוסף בפרשת חוקת לגבי מי מריבה, דכתיב (במדבר כ ח) "קַח אֶת הַמִּטָּה וְהִקְהֵל אֶת הָעֵדָה אֹתָהּ וְאַהֲרֹן אֲחִיךָ יִדְבֹר אֲתָם אֶל הַסֵּלַע לְעִינֵיהֶם", הא קמן קרא מפורש דאהרן נחשב אח למשה אפילו לאחר מת"ת. ונצטרך לדחוק דאע"פ שיש להם דין של גר שנתגייר דדמי לקטן שנולד, מ"מ כיון שבמצאיות הם אחים (ובמקור"א הרחבתי ביסוד הפוסקים שבדבר מצאיות לא אמרינן כקטן שנולד דמי, ועשרות דוגמאות יש לכך, ואכמ"ל) וגם בפי אינשי קרויים כך, לכן אפשר לקוראם אחים (וכ"ש ממה שקוראים לאחים חורגים או גבי בן מאומן) אף דלדינא בטלה קורבתם ונעשו כזרים זה לזה.

והנה אחר כותבי כל מערכה זו הרצתי ברמיזה לעיקרי הדברים בגובא דארייטא בית מדרש ברכת אברהם, ונענה ידידי מרא דכולי תלמודא הגאון רבי יוסף דוד הכהן שליט"א, דאמנם ידוע מה שאמרו שמשה ואהרן פסולים לעדות, אך אין הדבר מפורש במילים אלו בתלמוד, אולם מצאנו התייחסות לכך, כדלהלן. זה יצא ראשונה בגמרא ב"ב קנט ע"א דאמרינן "משה ואהרן לחותנם משום דלא מהימני הוא? אלא גזירת מלך הוא שלא יעידו להם", עיי"ש. אלא ששם לא איירי להעיד זה לזה כי אם שהם יעידו לחותנם. אך מצאנו בגמרא ר"ה כב ע"א בטעמא דרבי שמעון שכל הקרובים כשרים לעדות החדש, דכתיב "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החודש הזה לכם" - עדות זו תהא כשרה בכס, עיי"ש. אלמא דאיכא להו דין קרובים. ודחיתיו דהתם איירי קודם מתן תורה, אבל הוא לא הסכים לכך שהרי בפשטות מצות קידוש החודש אינה מהמצוות שהצטוו קודם מת"ת ורק שנכתבה בתורה שם. ומאידיך אמר, כי יל"ע ממה דאיתא התם בר"ה כה ע"ב, דקאמר ליה הקב"ה למשה דלא יקדש את החודש עד דאיכא אהרן בהדי, ומזה ילפינן דאין מועיל לקדש את החודש ביחיד מומחה, וצ"ב מה אהני אהרן הרי הוא קרוב, וצ"ע בכל זה.

2. פלפול ובירור ענין אלדד ומידד

ויהי ממוחרת השבת ביום בו כתבתי השלמות אלו למערכה זו, בעוברי ביני עמודי דבי מדרשא, הנני שומע את הגאון המובהק רבי תומר זינר נר"ו תמ"ה יקרא בהאי מילתא דאלדד ומידד (ראה לעיל אות ד), שהרי היה זה בסמוך לחטא המרגלים, וכמבואר ברש"י (ריש פרשת שלח) דיהיב טעמא למה שנסמכה פרשת המרגלים לפרשת מרים משום שהיה להם ליקח ממנה מוסר ולא לקחו, אלמא לא רק שנכתבה בסמוך אליה אלא באמת אירעה בסמוך אליה, ובפסוקים מפורש שפרשת מרים הייתה בחצרות מיד לאחר קברות התאווה, והתנבאות אלדד ומידד הייתה חלק מהמאורע של קברות התאווה. ובמרגלים כתוב שנגזר עליהם יום לשנה דהיינו ארבעים שנה, הרי שהיה זה בשנה הראשונה ליציאתם ממצרים. ומעתה נבוא חשבון, שאם הם נולדו מנישואי עמרם לאחר מתן תורה, יוצא שהם היו תינוקות יונקי שדיים בני כמה חודשים בלבד, וזה דבר תמוה ופלא עצום.

[והנה כעבור שנה מעת יסוד מערכה זו, הופיע וזרח קובץ 'עיון הפרשה' (בהעלותך תשפ"ג גיליון רח עמ' קטז) ושם הקשו איך יתכן שהתורה קוראת לאלדד ומידד 'זקנים' (פסוק כה) 'אנשים' (פסוק כו) 'נביאים' (פסוק כט), הרי לפי החשבון

הם היו קטנים בני חמשה חודשים. דאף אי נימא שנולדו לשבעה חדשים ונמנה אותם מיד אחר מתן תורה, נמצא שנולדו בחודש טבת. והפרשה שנתנבאו במחנה היה בקברות התאווה, שמשם נסעו לחצרות ושהו שם שבעה ימי הסגר מרים ואח"כ נסעו למדבר פארן (להלן יב טז). ומשם נשלחו המרגלים ארבעים יום קודם ט' באב (תענית כט). נמצא שהם נתנבאו במחנה בחציו השני של חודש סיון, וא"כ היו לכל היותר בני חמשה חדשים. והוסיפו להקשות שלא יתכן שעמרם היה חי בזמן מתן תורה, עיי"ש החשבון וצ"ע].

ויצא הגאון זי"ת רענן נר"ו וגמר חיפוש וימצא בתולדות יצחק קארו (במדבר יב א) שכתב האי מילתא בזה הלשון, קבלה ביד הנביאים הראשונים, כי אלדד ומידד היו אחי משה מן האב, שידע עמרם ממה איסור עריות שעתידיה תורה לאסור אותם, ופירש מיוכבד דודתו ולקח אשה אחרת והוליד אלו, שנאמר "בוכה למשפחותיו" על עסקי משפחותיו הנאסרים להם. ומבואר לנו שדודו ומאמצו של מרן הב"י זצ"ל נרגש בקושי הנ"ל, ולכן ביאר שכבר זמן רב קודם לפרשה זו פירש עמרם מיוכבד וכו', ושפיר היו אלדד ומידד גדולים ברי מצוות אשר נמנו יחד עם זקני ישראל כמפורש בפסוקים.

[וטפי נראה שלא שינה רבי יצחק קארו הנוסחה כדי ליישב המציאות, אלא שכך באמת קיבל כפי המחזור, ורק אצל בעלי התוספות אישתבש מקורה או בשמועה או בכתיבה. והנה הגר"ח (הנ"ל באות ד) כשהקשה ע"פ הדעת זקנים יידן כתב שכנראה זה מדרש, ולא ציין היכן, וכנראה לא מצאו להדיא. ובתולדות יצחק חזינן שכך קיבלו מנביאים ראשונים, ודו"ק. ודע עוד שבדעת זקנים כתוב (אחר דבריהם הנזכרים) בזה הלשון, ומצאתי קונטרסים מ' עמרם מ' הלל שהיה מארץ ישראל "אני הלל ראיתי קבר אלדד ומידד והיה כתוב עליהם אלדד ומידד אחי אהרן מן האב ולא מן האם", ובתולדות יצחק כתב כן בזה הלשון, ואמרו כדשלח ר' הלל שהיה מארץ ישראל כתב לרב עמרם, שראה קברם שכתוב עליהם אלדד ומידד אחי אהרן מן האב ולא מן האם].

עוד מצא ידידי הנזכר, שבתרגום יונתן כאן (במדבר יא כו) איתא, שאלדד ומידד הם בניו של אלצפן בן פרנך שילדה לו יוכבד בת לוי בזמן שגרשה עמרם בעלה ונשאת לו, עד שלא ילדה את משה. [והבאתי דברי יונתן בן עוזיאל אלה בתולדות נח (עמ' טז) בנידון דעמרם שהחזיר את יוכבד לאחר שגירשה]. ומבואר דאדרבא לא נולדו לעמרם מאשה אחרת אלא נולדו ליוכבד מאיש אחר, ולפי זה אין כאן כלל מקור לענין גירושין מצד איסור עריות (ואדרבא אם עשה כן מצד האיסור שבדיני ישראל, היאך החזירה אחר שנשאת לאיש אחר), אלא ענין הגירושין היה כמבואר בגמרא סוטה (יב) מטעם גזירת פרעה 'כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו', עיי"ש. [והנה זה מחזק את ההנחה שכתבתי במוסגר הקודם, שהייתה קבלה בישראל שאיכשהו אלדד ומידד קשורים למשה ואהרן ונולדו מחמת הגירושין, רק שלבסוף במשך הדורות התפתחו כמה גירסאות בענין, וצ"ע אם שייך לומר כאן אלו ואלו דברים אלוקים חיים].

ובאמת גבי אלדד ומידד, הקשה בשו"ת דברי יוסף אירגס (סימן נט) דמכיון שהיו אחים איך נבחרו שניהם לסנהדרין, הרי כתב הרמב"ם בהלכות עדות (פס"ז ה"ה) דאין סומכים בסנהדרין שנים הקרובים זה לזה, בין בסנהדרי קטנה ובין בסנהדרי גדולה. וכתב לתרץ דעל פי הנבואה שאני ויכולים למנות אפילו קרובים, תדע דהרי אשה פסולה לדון ועם כל זאת דבורה שפטת את ישראל, וכתבו המפרשים (תוספות נדה ג כל הכשר) דעל פי הנבואה שאני ויכולה אשה לדון והו"ה לקרובים. [אך צ"ע דהתוס' (שם בסוה"ד) הביאו דילפינן מפרשת אלדד ומידד לפסול נשים לדון, ומבואר שלא היה זה הוראת שעה ע"פ הנבואה אלא הוראה לדורות, ואולי יש ליישב שההיתר היה ע"פ הנבואה וילפינן בק"ו דאפ"ה בעינן שני אנשים ולא אשה, אך קשיא דא"כ נילף דאשה לא מהני אפילו בהוראת שעה, דו"ק ועיין].

וידידי הרה"ג י"ח אשכנזי נר"ו מהדיר שו"ת דברי יוסף, העיר ליישב קושית מהר"י אירגס, ואף אני חשבתי כן מלבי, ומצאתי כן למהר"י בן נאיים בספרו שארית הצאן (סימן שנה, ח"ד עמ' לט) שכתב כן בלשון תמיהה, דאחרי אלף מחילות מכבודו של מהר"י אירגס, אלדד ומידד לא נתמנו בסנהדרין כי אם נבררו, ואף כשהובררו לא על דעת למנות שניהם יחד, אלא הובררו והוכשרו רק להיות מן הסנהדרין באופן שכל אחד ישמש בזמן אחר, עיי"ש עוד מש"כ לפי מה דאיתא בספרי (והיא גמרא בסנהדרין יז), ועוד הוסיף דהיה למהר"א להקשות מהמפ" ברמב"ם הל' סנהדרין (פ"א ה"ט), עיי"ש מש"כ בכל ענין אלדד ומידד בבקיות נפלאה כדרכו בקודש. וע"ע בספר 'נכנס יין יצא סוד' (ניקרוש, עמ' ח) וכאן עמד קנה.